

VAJDASÁG NEMZETEINEK ÉS
NEMZETISÉGEINEK NÉPFELSZABADÍTÓ HARCA
ÉS FORRADALMA 1941-BEN

A forradalom kitörésének sajtósági körülményei

A felkelés megkezdése szempontjából vizsgálva a területet, az ellenséges és forradalmi erőket mérlegelve megállapíthatjuk, hogy a vajdasági helyzet egészen más volt, mint hazánk többi részében.

Vajdaság területe hadászati szempontból alkalmatlan a partizánháborúra. Ezen a kifejezetten sík vidéken (kivéve a Fruška gora keskeny övezetét), kevés az erdő és a természetes menedék. Gazdag mezői bő termést adtak. A gabona, a kender, a cukor és az olaj, amit ez a vidék termelt, nagyon fontos volt a hitleri hadigépezetnek, ezért mint nyersanyag- és élelmiszerbázis stratégiai fontosságú volt. A Bácskát, a Bán-ságot és a Szerémséget a megszállók által szigorúan ellenőrzött nagy folyók szelték át. Ezenkívül fontos közlekedési útvonalak haladtak keresztül rajta, amelyek a megszállók szempontjából ugyancsak nélkülözhetetlenek voltak. Vajdaság volt Jugoszlávia egyik legsűrűbben lakott területe, egymáshoz viszonylag közel fekvő, népes városokkal, falvakkal. A helységek között igen kevés volt a stratégiailag szabad terület, s így könnyű volt ellenőrizni. Az egyedüli és rövid ideig tartó természetes menedék a kukoricás volt.

Vajdaság kivételes hadpolitikai, stratégiai és gazdasági jelentőségéből kifolyólag ezen a területen a népfelzabardító háború alatt a fasiszták és kiszolgálóik mindig nagy katonai erőket tömörítettek.

A felkelés körülményeit Vajdaságban a lakosság nemzeti és szociális összetétele is meghatározta. Vajdaság kb. 1 830 000 lakosa közül 675 000 szerb, 174 000 horvát, 398 000 magyar és 371 400 német volt, 70 000 román, 62 500 szlovák, kb. 25 000 ruszin és kb. 60 000 lelket számláló egyéb nemzet és nemzetiség élt itt (szlovén, lengyel, zsidó stb.). A vajdasági proletariátus túlnyomórészt a szerbhórvát, a magyar és részben a szlovák nemzetiségűek soraiból került ki, míg az agrárproletariátus java részét a magyar zsellérek, részben pedig a szlovákok képezték, akiknek a vajdasági agrárreform nem adott földet.

A Vajdaságban élő nemzetiségek között a forradalomig minden rendszer szította a gyűlöletet és a vallási türelmetlenséget. Ezen a területen uralkodó monarchiák, a Habsburg-ház, az Osztrák—Magyar Monarchia és a Jugoszláv Királyság osztályhatalmukat és biztonságukat a nemzetiségek közötti gyűlöletre alapozták, s ezt gondosan ápolták. A kétszáz éves nemzeti gyűlöletnek Vajdaságban természetesen meg is volt a hatása, rendkívül nagy, objektív nehézségeket szült az egységes, nemzetközi ellenállási antifasiszta front kialakításában, a forradalom megindításában. A testvériség—egység eszméjének a nemzeti ellentétek számtalan akadályát kellett áttörnie. A nemzeti és a vallási ellentétek ugyanis hihetetlen méreteket öltöttek a megszállás idején Vajdaságban, majd a megszállók és csatlósai rendszeres stratégiájává vált ez a módszer.

Vajdaságban a kommunisták elszánt és bátor kis csoportja közvetlenül a háború előtt, a JKP VI. tartományi értekezletén (1940 szeptemberében) 650 tagot számlált, akik Vajdaság-szerzte 45 helységben fejtették ki ténykedésüket. A Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség (JKISZ) tagjai valamivel többen voltak, kb. 2000-en. A vajdasági kommunisták a több ezres forradalmi szakszervezetben letek támogatásra. A kommunisták többségét, a tartomány lakossága nemzetiségi összetételének megfelelően szerbek és horvátok alkották, kb. 35 százalékuk pedig a magyar nemzetiségűek közül került ki. A szlovák kommunisták száma is arányos volt a nemzetiségi összetételhez viszonyítva, csak a román és német nemzetiség hiányzott a forradalmi mozgalomból, ami érthető is, hisz a németek szinte egytől-egyig a hitleri propaganda hatása alá kerültek. A románlakta falvakkal viszont azért ment nehezen a JKP kapcsolatteremtése, mert ezek a települések társadalmi-gazdasági és kulturális szempontból meglehetősen elmaradtak és konzervatívak voltak.¹

A JKP tagsága az ország megszállása, illetve a JKP VI. tartományi értekezlete óta megháromszorozódott, a kommunisták száma meghaladta az 1100-at, míg az ifjúkommunisták száma a kétszeresére nőtt. Vajdaságban a forradalom kis létszámú, de igen határozott fellépésű vezetőinek csoportját a kommunisták és az ifjúkommunisták alkották, akik jórészt fiatalok voltak.

A forradalom, a felkelés szempontjából a fegyverek kérdése sem hanyagolható el, mert a forradalomnak nagy szüksége volt rá. A pártvezetőség már jóval az ország megszállása előtt fegyveres ellenállásra készült a fenyegető fasizmussal szemben. Vajdaságban, a Vajdasági Kommunista Párt tagjainak soraiban, mivel megújhodásának idejére esett, ezek az előkészületek lassabban folytak. A párt felhívást intézett a néphez, hogy gyűjtsék össze és őrizték a fegyvereket, amelyeket a Jugoszláv Királyság hadserege könnyen ki hagyott csúszni a kezéből a rövid ideig tartó áprilisi háború idején. A felhívásnak azonban az egész Vajdaság területén alig volt visszhangja, ami ugyancsak a tartomány sajátos helyzetével magyarázható. Ugyanis a Jugoszláv Királyság katonáit Vajdaságból, mint peremvidékről igen gyorsan kiszorították, s a visszavonuló katonaság néhány nap alatt elhagyta Vajdaságot. A háborúnak

ebben a szakaszában Vajdaság kommunistáinak csakúgy, mint az egész ország kommunistáinak, a JKP utasításai szerint azért kellett küzdeniük, hogy szervezett ellenállást tanúsítsanak a katonai egységekben, erősítsék a hadsereget, példát mutassanak a fasiszta erőkkal szembeni, áldozatkész ellenállásban.

A királyi hadsereg felbomlása és a fegyverlerakás csak később következett be, amikor a szétzilált, demoralizált hadsereg már Vajdaság határain jóval túljutott. A hadsereggel együtt kivonuló fegyveres kommunisták pedig csak katonaruha és fegyver nélkül térhettek vissza Vajdaságba, mert egyébként elfogták és gyűjtőtáborba vitték őket. Éppen ezért Vajdaságban az áprilisi összeomlástól kezdve a júliusi felkelésig a fegyverek gyűjtése és elrejtése igen szerény eredményekkel járt. A fegyveres harcra való felszólításkor a felkelők fegyvertárában mindössze 500 puska, 15 gépfegyver, valamivel több mint 25 láda töltény, kb. 300 különböző gránát, húsz akna és más harci felszerelés volt. Ha figyelembe vesszük, hogy Vajdaságban a felkelésre való felhíváskor kb. 5000 harcra kész ember, párttag és ifjúkommunista volt, akkor kitűnik, hogy csak minden tizedik felkelőnek jutott puska. De a vajdasági felkelők fegyvereinek nemcsak a mennyisége volt kifogásolható, hanem a minősége is. Az összegyűjtött puskák, pisztolyok, töltények, szuronyok és más fegyverek többsége nem volt használható állapotban. Volt közöttük mindenféle régi puska, gyutacs nélküli akna, muzeális értékű pisztoly.² Ez pedig azt bizonyítja, hogy a vajdasági felkelők úgymond puszta kézzel indultak az állig felfegyverzett, lélekszámban is túlerőben levő ellenséggel szembe. Elrabolni a fegyvert az ilyen ellenségtől, puszta kézzel megrohmozni, szinte lehetetlen volt, illetve csak nagy áldozatok árán történhetett, ami tovább csökkentette volna a különben is kis létszámú ellenálló mozgalmat.

A vajdasági népfelzabardító mozgalom másik sajátossága, hogy itt a csetniktevékenység beszűrődését csírájában elfojtották. Habár a csetnikség mint a kollaboráció formája itt nem fordult elő, annál erősebbek és szervezettebbek voltak a volksdeutscherek, valamint a fasisztabarát magyarok, horvátok, románok, ruszinok és szlovákok, sőt még szerb kollaboránsok is voltak.

Vajdaság felosztása a megszállás alatt

Vajdaság felosztása, a megszállók hatalmi rendszere szintén a vajdasági népfelzabardító harcok sajátossága, mivel ez már önmagában is megnehezítette a fegyveres harc és ellenállás megszervezését, vezetését, összpontosítását.

Vajdaságot három részre osztották fel: Bánát a quisling Szerbiához, vagyis Nedić Szerbiájához tartozott, s a hatalmat a hazai németek ragadták kezükbe. Bácskát és Baranyát Magyarországhoz csatolták, míg Szerémség az ún. Független Horvát Állam része lett. A három megszállt

területet egymástól nagy folyók választották el: a Duna, a Tisza és a Száva. A határfolyókat pedig az egymásra féltékeny és egymást nem tűrő megszálló hadseregek őrizték. Horthy a Bánátot és a Szerémség néhány részét szerette volna megkaparintani, a bánáti volksdeutscherek arról álmodoztak, hogy a Duna mentén nagy német államot alapítanak, Pavelić pedig Észak-Bácskára vetette a szemét. Éppen ezért Bánát, Bácska és Szerémség között csak laza vagy semmilyen kapcsolatok sem voltak. Ennélfogva a vajdasági népfelszabadító harcok vezetősége is nagyon nehezen vette fel és tartotta fenn a kapcsolatot a jugoszláv népfelszabadító harcok vezetőivel, s így gyakorlatilag 1941-ben többnyire magára volt utalva.

A felkelés kezdetei Vajdaságban

A Szovjetunió megtámadásakor a JKP KB azonnal felhívást intézett a párttagokhoz, hogy gyorsabban végezzék az előkészületeket a megszállók elleni fegyveres harcra. A JKP Tartományi Bizottsága igen gyorsan reagált, s 1941. június 23-án, Žarko Zrenjanin vezetésével már össze is ült. Mozgósításra szólította fel a JKP vajdasági tagjait, s utalt arra, hogy a fasiszta erők Szovjetunió elleni támadásával halaszthatatlanná válik a fegyveres felkelés megkezdése Jugoszláviában. A JKP Tartományi Bizottsága mellett megalakult a vajdasági partizánosztatok főparancsnoksága. A parancsnokság azt az utasítást adta, hogy a párttagokból, az ifjúkommunistákból és a szimpatizánsokból alakult tizedeket „lehetőleg” osztagokká kell alakítani, az egy járás — egy osztag elv alapján, a városokban pedig roham- és diverzáncsoportokat kell szervezni. A tagságot utasította, hogy szervezzenek partizánosztagot, és tevékenységük módját is meghatározta. Az volt a fő céljuk, hogy dekoncentrálják, széthúzzák a megszálló és quisling erőket.

Ezeket az utasításokat és a JKP Központi Bizottságának 1941. június 22-i felhívását szétküldték az egész területen, de a Bácskában és a Szerémségben igen nehezen lehetett terjeszteni, mert 1941. júliusában és augusztusában megszakadtak a kapcsolatok a JKP Bánátban tartózkodó Tartományi Bizottsága, valamint a vajdasági partizánosztatok parancsnoksága között.

Vajdaságban a partizánok és a megszállók közötti első fegyveres összecsapás 1941. június 25-én, a mai Zrenjaninban történt, amikor tíz fiatal kommunista a német őrségre támadt, megrongálta a hidat a Begán és valamennyi fegyvert zsákmányolt. Nagyobb méreteket azonban csak a JKP Központi Bizottságának 1941. július 4-i felhívása után öltött tartományunkban a felkelés. A vajdasági kommunistáknak a JKP felhívásában megjelölt feladatait Žarko Zrenjanin ismertette a párttagokkal, a JKP Tartományi Bizottságának Petrovgradban (Zrenjanin) megtartott ülésén, de nagy késéssel, 1941. július 10-én. A Tartományi Pártbizottság tagjai úgy döntöttek, hogy azonnal felgyújtják a búza- és kukoricatáb-

lákat, megsemmisítik a cséplőgépeket, szabotázscselekményeket hajtanak végre a gyárakban, hidakat, vasutat robbantanak, közlekedési eszközöket semmisítenek meg, megrongálják a telefonhálózatot, továbbá támadják a megszálló quisling katonákat, a rendőröket és a politikai ügynököket.

A felkelés legerősebb bázisa Bánátban volt, ahol már július 11-én 10 partizánosztog kb. 250 harcossal indult harcba. Bácskában 1941 júliusában és augusztusában alakult ki a diverzáncsoportok hálózata — kb. 140 csoportból, Szerémségben pedig kisebb diverzáncsoportok alakultak, majd szeptemberben két partizánosztog létesült: a Fruška gora-i és a Duna melléki osztog.³

A vajdasági felkelés összetételéről és megközelítő erejéről 1941. júliusában, augusztusában dr. Mirnics a következőket írja:

„Vajdaságban az 1941 nyarán alakult katonai egységek pontos számát nem lehet megállapítani, mert a létszám állandóan változott. Az értékelések szerint kb. 90 települést felölelve közel 5000—6000 résztvevő gyűlt össze. A katonai szervezetek legsűrűbb hálózata a városokban épült ki.

Az egész katonai szervezetre jellemző, hogy elsősorban a párttagokat, az ifjúkommunistákat és a legjobb szimpatizánsokat tömörítette. Ezért a katonai szervezetet többnyire a párt és az ifjúkommunisták szervezésével azonosították. A kommunisták felhívták Vajdaság szervezeteit a megszállók elleni fegyveres harcra, s ezzel a harcnak nemcsak szervezői, hanem a közvetlen hordozói lettek. Így a mozgalom, amely kezdetben a Bácskában és a Bánátban volt a legerősebb, olyan jelleget öltött, mintha a kommunisták harca lenne, nem pedig az egész népé a megszállókkal szemben.⁴

Az 5—6 ezres ellenállási mozgalom, a diverzáncsapatok és a partizánosztogok fennállását is csak feltételezhetjük, mert sokkal nagyobb tömegek álltak az aktivisták mögött, a nép rejtegette, támogatta őket, ide tartoztak még a különböző hátországi aktivisták, futárok és mások.

Közhangulat a felkelés első napjaiban

A tengelyhatalmak és a Szovjetunió közötti háború kitöréséről érkező hírek, valamint a felhívás a felkelésre a párttagok, az ifjúkommunisták és a kommunisták támogatói között nagy lelkesedést váltott ki; az volt az illúziójuk, hogy rövid ideig fog tartani a háború, a partizánok gyorsan győzelmet aratnak a „legyőzhetetlen” Vörös Hadsereggel. Vajdaságban a párt- és az ifjúkommunista összejöveteleken ugyanis többször szóba került a Szovjetunió gazdasági, társadalmi és politikai fejlődése, s az idevágó információk kritikátlan, fenntartás nélküli elfogadása eredményezte ezt az illúziót. A szovjet mezőgazdaság kudarcairól, a tisztogatások borzalmairól, az üldöztetésekről és a gyűjtőtáborokról érkező híreket fenntartással fogadták nálunk, mert az imperialista és fasiszta propaganda koholmányának tekintették. Az első szocialista államba és a

vívmányaiba vetett hit következtében a JKP és a JKISZ tagjai szemében a Szovjetunió legyőzhetetlen óriássá nőtt, aki az első lendületből megsemmisíti a fasiszta erőket, egységeinek gyors előretörésével Románián és Magyarországon át behatol Jugoszláviába és a Balkánra, hogy a tengelyhatalmakat elvágja a nyersanyagbázistól, és a gabonatermő vidékektől. De számítottak a leigázott európai országok népeinek felkelésére is, a kommunisták vezetése alatt.

Hasonló elképzeléseik voltak a felkelőknek Jugoszlávia más részeiben és más pártvezetőségeknek is, sőt ilyen hangulat uralkodott, a JKP Központi Bizottsága politikai bizottságának 1941. június 22-én megtartott ülésén, erről tanúskodnak Tempo elvtárs emlékiratai is.⁵

Vajdaságban azonban ez a hit oda vezetett, hogy gyengültek a titoktartási intézkedések, az illegális munkában tapasztalatlan fiatal párttagok és ifjúkommunisták pedig elhamarkodott akciókba kezdtek. Rövid ideig tartó háborúra készültek fel, szerettek volna minél többet segíteni a bevonuló Vörös Hadseregnek, készen akarták várni a Vörös Hadsereg ejtőernyőseit. Ez a hadpolitika abból indult ki, hogy a fő katonai-politikai feladatok a Vörös Hadseregre hárulnak, míg a vajdasági felkelők feladata 1941-ben az volt, hogy a Vörös Hadsereg pusztító erejéhez csatlakozzanak és előkészítsék számára a területet. Ez főleg a bánáti és bácskai felkelő akciókra vonatkozott.

A bánáti és bácskai kommunisták illúziója, hogy a háború csak néhány hétig tart, olyan felkelési koncepciót szült, hogy előkészülnek a szovjet ejtőernyős egységek fogadására és a hozzájuk való csatlakozásra; fokozzák tevékenységüket az ellenséges útvonalak használhatatlanná tételében (hidak, vasutak, távvezetékek felrobbantásával); közlekedési eszközöket, járműveket gyűjtanak meg; katonai felderítéseket végeznek, hogy megállapítsák a megszálló és quisling katonaság elhelyezkedését, erejét, stb., tehát mindent a hatalomátvétel érdekében tettek.

Nem készültek fel a hosszú hadviselésre. A JKP KB májusi tanácskozásától kezdve a Szovjetunió megtámadásáig Vajdaságban sokat tettek a katonai egységek kialakítása terén: diverzánscsoportok, katonai tizedek létesültek, parancsnokságok működtek a járásokban, amelyek a vajdasági katonai bizottság köré tömörültek. Igen lassan haladt azonban a kiképzés a harcra. A támadásokra. Az egész Vajdaságban egyetlen diverzánscsoportot sem szerveztek, habár a későbbi események azt igazolták, hogy éppen a diverzánscsoportok voltak a leglényegesebb harcra való tevékenységi formák 1941 folyamán. Fontos adat még az is, hogy ebben az időszakban egyszer sem ült össze a katonai bizottság, így gyakorlatilag mintha nem is létezett volna. Ha még szem előtt tartjuk, hogy a harcosok többsége igen fiatal volt, harcra való tapasztalatok híján, iskolázatlan, sőt még a parancsnoki kádereknek is hiányosak voltak az elméleti és gyakorlati ismereteik stratégiából és haditaktikából, akkor érthető, hogy Vajdaságban a felkelés politikai előkészületei jóval a katonai előkészületek előtt jártak, nem beszélve arról, hogy a háború gyors és győzedelmes befeje-

zésébe vetett hit még inkább hozzájárult a harci kudarchoz. A tévedéseket, mulasztásokat csak nagy késéssel látták be.

Svetozar Marković, a vajdasági felkelés egyik szervezője, a vajdasági partizánosztatok tartományi parancsnokságának politikai biztosa, egy turiai tanácskozáson önkritikával megállapította:

„Későn láttuk be, hogy a fasiszta hadigépezet túlerőben van a Vörös Hadsereggel szemben. Lebecsülték a német hadsereg erejét. Noha már mélyen behatolt a Szovjetunió területére, még mindig a hadsereg szervezeti felbomlására számítottunk a Szovjetunióval folytatott harcokban. (...) Innen erednek a háború gyors befejezésével kapcsolatos téves elképzeléseink. Nem készültünk fel idejében a hosszabb ideig tartó harcra, a háborúra, amely Vajdaság népe számára olyan hosszú volt, mint a szűk esztendő.⁶

A felkelés eredményei Vajdaságban

A fegyveres forradalom Vajdaságban Bánátban terjedt el, mivel a JKP itt volt a legerősebb, s itt volt a Tartományi Bizottsága is, de ezzel a területtel tartott fenn legrendszeresebb kapcsolatot a JKP Központi Bizottsága is. A délbánáti osztag diverzánsakcióra készült július 12-ére virradóra, azzal a feladattal, hogy átvágja Pancsova—Versec vasútvonalat. Levegőbe akarta röpíteni a keleti frontra német katonákat szállító szerelvényt.

Az akcióval nagyon igyekeztek, csakhogy a németek is éberren őrizték a vasúti síneket. A diverzánsok holdvilágnál dolgoztak és két ízben is megzavarta őket a vasútra felügyelő járőr. Így a diverziót felfedték, a sít nem tudták teljesen átvágni (kézifűrésszel), a robbanóanyagot pedig szétszerelték. A szerelvény ugyan nem robbant fel, de annál nagyobb hajtóvadászatot indítottak a partizánok ellen. Ot délbánáti osztagot felfedtek és körülrzárták őket egy kukoricásban 1941. július 12-e hajnalán. A partizánok felvették a harcot és megkísérelték áttörni a kordont. A túlerővel szemben azonban az *1. vajdasági partizánosztag 1941. július 12-én elesett.*⁷ A JKP Tartományi Bizottsága Tito elvtársnak küldött jelentésében a bánáti népfelszabadító mozgalom első összecsapásáról a következők olvashatók: „... az ellenségnek két halottja és néhány sebesülte van”.⁸

A következő napokban léptek akcióba a többi osztagok is: a petrovgradi (zrenjanini), a kikindai, a mokrini, a melencei, a kumanei, a dragutinovaci, a dubicei és a padéji. A harc folyamán tömörítették az egységeket, s így alakult meg a melencei—kumanei, mokrini—kikindai és a stajicevói—petrovgradi osztag, az ősz folyamán pedig észak-bánáti osztaggá (180 harcos) egyesültek. Ez az osztag néhány jelentős akciót hajtott végre, megkísérelt átjutni Szerémségbe, hogy télen, kedvezőbb feltételek mellett ott folytassa a harcot, de a kísérlet megghiúsult, így ismét kisebb osztagokra oszlott és visszahúzódott a falvakba, azzal, hogy tavasszal lép ismét akcióba.

A bánáti partizánok 1941. évi akcióinak összesítéséből kitűnik, hogy több mint száz kisebb-nagyobb akciót hajtottak végre, kezdve a katonai állomáshelyek megtámadásától a gabona és kender meggyújtásáig.

Bácskában kb. 400 kommunista és 1200 ifjúkommunista szervezte meg a katonai tizedeket és rohamcsapatokat. Kb. 40 bácskai helységben, illetve városban alakultak partizáncsapatok több mint 1500 harcossal. Nagyméretű akciót szerveztek a gabona felperzselésére, Vajdaság gabonamezőin az első tűz és egyben az első fegyveres akció Bácskában július 19-én lobbant fel Becsén, majd szerte az egész Bácskában, több felé tűz ütött ki, de főleg Újvidék és Zsablja környékén.

Az újvidéki partizánosztag búzagyújtásra indult július 25-én. A második napon a feladat végrehajtása közben tetten érték őket. Nyílt összeütközésben az ellenséggel életét vesztette két újvidéki harcos, egy szerb és egy magyar, Vajdaság nemzeteinek és nemzetiségeinek, testvériségét szimbolizálva a fegyveres harcban. Egy elvtársat elfogtak és a magyar rögtönítélő bíróság halálra ítélte. Egy diverzánsnak sikerült elszöknie üldözői elől. Az Újvidék melletti čeneji emlékmű 4 vizuális szimbóluma őrzi ennek a történelmi eseménynek az emlékét, a hős város népfelszabadító harcának, nemzeteink és nemzetiségeink testvériségének és egységének jelképe.⁹

Az első szabadkai partizánokat, Licht Józsefet és Hegedűs Ferencet szabotázsakció közben, búzagyújtogatáson érték tetten, és a városban elsőként őket ítélték halálra, amit 1941. augusztus 15-én végre is hajtottak.¹⁰

A harc mind több áldozatot követelt, de ennek ellenére Bácskában egymást érték a diverzánsakciók, s szinte kivétel nélkül a gabonaraktarak ellen irányultak. Bácskában júliusban 13 búzagyújtási akcióban 2500 kereszt búzát és két cséplőgépet pusztítottak el.¹¹ Augusztus folyamán is folytatódott Bácskában a búzagyújtogatás, majd az akciók kiterjedtek a kenderföldekre és a kendergyárakra is. Sor került az ellenséges katonai járművek megsemmisítésére is. Támadásokat intéztek a hadianyagot készítő gyárak, a megszállók és csatlósai katonái, őrei, valamint a rendőrök ellen. Mindezeket az akciókat Bácskában a pártvezetőség irányította, teljesen magára hagyatva, majdnem két hónapon át, mert a tartományi, illetve a jugoszláv forradalmi főparancsnoksággal a kapcsolatot csak 1941. augusztus végén tudták felvenni.

A diverzánsakciókba a kommunisták és az ifjúkommunisták együttesen vettek részt, tekintet nélkül a nemzeti hovatartozásra. A megszállóknak az a kísérlete, hogy Vajdaságban a kommunisták között nemzeti ellentétet szítson, meghiúsult. Észak-Bácskában a kommunisták és ifjúkommunisták — köztük legtöbb magyar nemzetiségű — bátran és szervezeten készítették elő a felkelést, de a rendőri spiclik behúzódtak a párttagok és ifjúkommunisták soraiiba, akadályozták a mozgalom kibontakozását, sőt számtalan harcos élete is az ő lelkükön szárad.¹²

A szlovákok többnyire Dél-Bácskában éltek, s így a kisači és a Bački Petrovac-i partizáncsoportokban vettek részt a kenderföldek és kender-

gyárok felgyújtásában. A szlovák tizedeknek nem sikerült átjutniuk Szerémségbe, habár megkísérelték. Az első szlovák partizánok jelentős része az ellenség kezére került. 1941. október 28-án Bački Petrovacon felakasztották a szlovák élharcosokat szerb társaikkal együtt, összesen nyolcukat, másokat pedig sokévi börtönre ítélték.¹³ Vajdaság, illetve a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek felkelésébe bátran és viszonylag nagy számban kapcsolódtak be vajdasági ruszinok, akik vagy a dél-bácskai partizántizedekbe, vagy a zsablyai partizánosztagba léptek be. A ruszin nemzetiségűek közül már 1941 folyamán elesetek az első áldozatok.¹⁴

Az akciók során ért nagy veszteségek, a rendőri razziák és az elfogadások azonban nem állták útját a kommunisták további küzdelmének. A diverzánsakciók a fasiszták közlekedési vonalainak megsemmisítésére irányultak: kivágták a sürgönypóznákat, vasúti jelzőtáblákat döntöttek ki, vasúti talpfákat szaggattak fel stb. Az akciókban áldozatul esettek miatt a bácskai kommunisták vesztesége dr. Mirnics József szavai szerint „majdnem katasztrófális” volt. Augusztustól decemberig kb. 1000 bácskai antifasiszta került az ellenség kezére, akiket rögtönítélő bíróság elé állítottak és rövid eljárással elítéltek. 96 halálos ítéletet hoztak és a halálos ítéletet 68 antifasiszta felett hajtották végre: 23 szerbet, 21 zsidót, 10 magyart, 7 szlovákot, 4 horvátot, 2 csehet és 1 németet végeztek ki.¹⁶ A többieket a hírhedt Csillag börtönbe vitték, ahol hosszabb ideig raboskodtak, de ellenállásukat itt sem törték meg, mert a rabok között is élénk eszmei-politikai tevékenységet fejtettek ki.¹⁷

A harcok súlypontja az év végén, Sajkásra helyeződött át, ahol 1941 szeptemberétől az első sajkási partizánosztag 46 harcossal és a környék falvainak, szétszórt tanyáinak támogatása mellett lépett akcióba. A sajkási partizánosztag összekötő szerepet játszott Vajdaságban a felkelés vezetősége, valamint a Bácska és a Szerémség kapcsolatában. Az osztag parancsnoka régi, edzett kommunista, tapasztalt illegális tag, Stevan Divnin Baba volt, az osztag politikai biztosa pedig Molnár Gyula, szintén illegális kommunista. Ebben az osztagban is együtt harcoltak a szerb, a magyar és a ruszin partizánok, ugyanúgy, ahogyan keserves betevő felatjukat is megkeresték. A testvériség—egység szülte ezt a partizánosztagot, és véres harcokban küzdöttek forradalmunk győzelméért.¹⁸

Bácskában a felkelés vezetősége és a Tartományi Pártbizottság bánáti tagjai között a kapcsolat fenntartásában nagy szerepet játszott Molnár Gyula, a JKP zsablyai járási bizottságának szervező titkára és a sajkási osztag politikai biztosa.¹⁹ Ennek az osztagnak a tevékenységét az ellenség 1941 végén leplezte le, majd 1942 elején akciót indított a felszámolására.

Bánáthoz és Bácskához viszonyítva a Szerémségben a felkelés első éve sajátos módon zajlott le. A felkelés magvát kb. 200 párttag és 500 ifjúkommunista alkotta. A Bánátban tartózkodó tartományi és a szerémségi vezetőség között gyakran megszakadt a kapcsolat, augusztusban pedig már majdnem teljesen megszűnt. Szerémségben a felkelés vezetősége a mitrovicai börtönben sínylődő régi, tapasztalt pártmunkások kiszabadí-

tására összpontosította akcióit. Erre fordította minden figyelmét, s így háttérbe szorultak a fegyveres ellenállás más formái. Az előkészületek után a szökött rabok kitűnő együttműködése mellett, a szökést előkészítő harcostársak erőfeszítéseinek köszönhetően, az akció sikerült. Augusztus 22-ére virradóra a szökött rabok és a szökésüket elősegítő szerémségi partizánok a Fruška gorára mentek és itt 60 harcosból megalakították a Fruška gora-i partizánosztagot. Az osztag 3 gépfegyverrel, 50 puskával, 15 pisztollyal és többszáz gránáttal volt felfegyverezve. Az osztagnak a JKP Központi Bizottsága azt az utasítást adta, hogy a szökött rabok többségét egy alkalmas időben küldje Szerbiába a Népfelszabadító Partizánosztagok Főparancsnokságára.

„Az osztag a Fruška gora-i nép odaadó segítségével rejtegette a kiszabadult politikai foglyokat, köztük huszonötén az osztag nyolc harcosával szeptember végén átmentek Mačvába, míg a párttevékenységet Szerémségben és Vajdaságban tovább folytatta Stanko Paunović, Slobodan Pajić, Jovan Trajković és Jovan Veselinov. A kiszabadult politikai foglyok és kísérőik magukkal vitték az osztag legjobb fegyvereit: két gépfegyvert, 30 puskát és kb. száz gránátot.²⁰ Ily módon a különben is szegényes vajdasági fegyvertár még szegényebb lett, de a Központi Bizottság utasítását sikeresen végrehajtották. A kiszabadult foglyok eljutottak a kijelölt helyre és bekapcsolódtak az Užicei Köztársaság munkájába, később pedig gazdag politikai és katonai tapasztalataikat kamatoztatták az országszerte kibontakozó népfelszabadító harcban. Ebben az akcióban két fogoly visszakerült a fegyházba (augusztus 24-én ugyanis egy fegyveres összetűzésben elvesztették a kapcsolatot az osztaggal, a fasiszták kezére kerültek és visszavitték őket a börtönbe), egynek pedig sikerült átjutnia Bánátba, és ott bekapcsolódott a bánáti felkelők tevékenységébe.

„A Fruška gora-i osztag vezetősége reálisan felmérte, hogy sokáig fog tartani a háború, így politikai tevékenységét a tömeges népi felkelés előkészítésére összpontosította. Ebben a munkában igen fontos szerepet vállaltak a börtönből szabadult rabok: Jovan Veselinov Žarko, Stanko Paunović Veljko, Slobodan Bajić Paja és Jovica Trajković, akik Szerémségben maradtak, miután társaik a JKP KB utasítására Szerbiába mentek. Lényegében véve ugyanilyen akciót hajtott végre a Duna melléki partizánosztag is. Ezenkívül a partizánok 1941 végéig kb. 50 fegyveres és diverzánsakciót vittek véghez.

A pećinci tanácskozást 1941 decemberében tartották meg. Célja a szerémségi felkelés eredményeinek összegezése volt és az addig szerzett tapasztalatok kamatoztatása a felkelés további során. A tanácskozás nagyjelentőségű volt Szerémségben és Vajdaságban a népfelszabadító harcok további menetére. A szerémségi kommunisták nem vártak a Népfelszabadító Partizánosztagok Főparancsnokságával a kapcsolatok felvételére, mert drága tanulságot vontak le az elkövetett hibákból. A pećinci tanácskozáson megállapították, hogy „mivel a partizánosztagok később kezdtek hozzá, így több akciót kellett végrehajtaniuk, viszont annál si-

keresebben tevékenykedtek a falvakkal való kapcsolatteremtésben, a helyi partizántizedek és népfelszabadító bizottságok megalakításán. A tanácskozás méltatása szerint a Népfelszabadító Front olyan tömegszervezet, amelyben minden politikai párt képviselteti magát, és részt vesz benne a fasiszta megszállók ellen harcoló valamennyi hazafi; ez a szervezet a nép maradéktalan támogatását élvezte, általa nyilvánult meg a nép öntudata és áldozatkészsége. A szervezet legfőbb hibája volt, hogy nem volt járási és kerületi vezetősége.” — írta a tanácskozás munkájáról Jovan Veselinov Žarko elvtárs.²¹

A pećinci tanácskozáson többek között bírálták, hogy a horvátok, a németek, és a más nemzetiségűek között a munka nem elég eredményes, nem elég következetes. J. Veselinov Žarko pedig igen találóan rámutatott egy konkrét mulasztásra:

„A (Fruška gora-i) osztagban nacionalista és szektás hangzású dalt állítottak össze, majd terjesztettek. Az egyik szakasza így hangzik: „Čujte nas čujte, ustaše, / Srbi se pasa ne plaše.” A dalt természetesen betiltották, tartalma azonban arra utal, hogy az usztrasák elleni harc csak a szerb nép ügye, vagyis a frontot leszűkíti, elidegeníti a többi nemzetiséget a mozgalomtól, míg a szerbek között olyan benyomást keltethet, hogy el vannak szigetelve más nemzetiségektől, és az egész terhet egyedül viselik.”²³ A tapasztalt forradalmár találóan rátapintott a lényegre és ezúttal is kifinomult politikai érzéssel rakosgatta a testvériség—egység eszméjének alapjait, népfelszabadító harcunk kohéziós erejét.

Így teremtették meg Szerémségben a felkelés lendületes folytatásához és terjedéséhez a feltételeket, ezért érthető, hogy a népfelszabadító harcok súlypontja 1942-ben Bánátból és Bácskából Szerémségbe tevődött át.

Vajdasági forradalmárok hazánk más vidékein

Jugoszláviában a népfelszabadító harcokhoz való vajdasági hozzájárulást más szempontból is meg kell vizsgálni. Hol és hány vajdasági harcos küzdött 1941-ben szülőföldjén, vagyis a tartomány határán kívül? Ez a kérdés még tisztázatlan, a hiteles adatok azonban nem hallgathatók el. A mačvai partizánosztagban a felkelés első évében kb. 180 vajdasági katona harcolt, s közülük húszan kiemelkedő, vezető szerepet tölthettek be az osztagban, sőt az osztagparancsnok is a vajdasági Nebojša Jerković volt.²⁴ 1941-ben az užicei osztag parancsnoka, Dušan Jerković, szintén vajdasági volt.²⁵

Sokan Vajdaságból a belgrádi illegális akciókban veszítették életüket, közöttük nemzetiségiek is: Polgár András, a Lukács fivérek és Veréb Zoltán, Papp Pál pedig a dalmáciai felkelés szervezése közben esett el. A Rudóban alakult 1. proletárbrigádban negyven vajdasági harcos is felsorakozott. Büszkeséggel emlékezünk rájuk.

A vajdasági felkelés hadpolitikai értékelése

Vajdaság nemzetei és nemzetiségei a kommunisták és Tito elvtárs vezetése alatt a JKP Központi Bizottságának felhívására bátran és lelkesedéssel ragadtak fegyvert. A felkelés kezdetétől a végső győzelemig tartományunk szerte akciókat hajtottak végre. Vajdaság minden nemzetiségéből a felkelők tetteikkel igazolták, hogy nem ismerik el az ország idegen irányítását, a kapitulációt, hanem egységes harcot folytatnak a JKP Központi Bizottsága és Tito elvtársnak vezetése alatt.

Hadászati szempontból — ha az elesett ellenséges katonák, a megsemmisített vasúti és gépkocsik, a levegőbe röptett hidak és a felgyújtott gabona- és kendertáblák számát tekintjük — ezek a harcok nem volt nagy jelentőségűek, ám hátra van még ennek a fasiszmissal szembeni gazdasági harcnak a teljes felbecslése és értékelése. A harci kedvet mindenesetre csak szították, a vajdasági kommunisták, akik életük kockáztatása árán is gyűjtögtették a gabonát és a kenderet, hogy ne kerüljön a fasiszták kezére, és hogy ne szolgálja a Német Birodalom érdekeit. Nyilvánosságunk előtt és szakkörökben is még tisztázatlan tény, hogy az aratási fronton Bácskában súlyos veszteségeket szenvedett a fasiszmus. Bácskát voltaképpen olyan feltétellel csatolták Magyarországhoz, hogy egész gabona- és kenderfeleslegét a Német Birodalomnak és Olaszországnak adja át. A gabona- és kendermennyiséget pedig az 1940. évi kiszállítás arányában határozták meg.²⁶ 270 000 tonna bácskai búzát, 200 000 tonna kukoricát kellett volna kiszállítani, Németországnak pedig 100 000 tonna búzát és 40 000 tonna kenderet kellett volna kapnia.²⁷ Ebben az évben ebből a mennyiségből keveset gyűjtögtak fel Bácskában, de a következő években már az összes búza eltűnt parasztjaink rejtékhelyein. Fegyvertelen, de hatékony harc volt ez parasztjaink részéről. Az ellenállásnak ez a formája, ha nem is kívánt rendkívüli hősiességet, mégis hatékony volt. Több figyelmet és elismerést érdemel.

A fegyveres ellenállás és a gazdasági harc a vajdasági mezőkön már 1941-ben sikerrel járt, ami „politikai és erkölcsi szempontból igen jelentős volt. A hitleristáknak még abban az időben sem volt nyugtuk az erdőtlen síkságon, amikor már Európa nagy részét leigázták, sőt Moszkvát és Leningrádot támadták.”²⁸

Az 1941. évi vajdasági felkelést legpontosabban Josip Broz Tito elvtárs, a jugoszláv forradalom vezére értékelte. Mi ezúttal néhai elnökünknek az első vajdasági rohambrigád megalakításának 10. évfordulóján, Rumán elhangzott beszédéből idézünk:

„... Elvtársak és elvtársnők, 1942 januárjában Cevljanoviciban voltam, ide jött a ti küldöttségtek Pinki vezetésével. A küldöttség három elvtársból állt, egyikőjük magas, erős, oroszlánszívű, de gyermekes mentalitású fiatalember volt. Előadta a helyzetet, nagyon nehezeére esett összefüggően beszélni, de én megértettem, hogy itt olyan emberek, olyan nép él, akik valóban sokat áldoznak harcunkért. Érthető, hogy ez számunkra óriási erkölcsi támogatás volt... Érthető, hogy mi a ti nehéz

harcotokat az emberek, a kommunisták egy csoportján keresztül láttuk, akik velünk raboskodtak, akik Lepoglavát és Mitrovicát megjárták. De tudtuk azt is, hogy nagyon termékeny talajon működnek. Tudtuk, hogy a kommunisták mögött egy segítőkész nép áll, mert a nép támogatása nélkül nem is maradhattak volna itt — mi hittünk a ti harcokotok sikerében.”

Tito elvtársnak ehhez a világosan, érthetően megfogalmazott méltatásához valóban nincs mit hozzáfűznünk.

Jegyzetek

- ¹ Stevan Doronjski: Borba SKOJ-a za zajedništvo mlade generacije Vojvodine u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji 1941—1945. godine. Dnevnik, Novi Sad, 1980., 4.
- ² Djordje Momčilović: Banat u narodnooslobodilačkom ratu. Beograd, 1977., 54. old.
- ³ Zrnić Lazar: Počeci stvaranja oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta Srema 1941. godine. GODIŠNJAK DRUŠTVA ISTORIČARA VOJVODINE, 1979.
- ⁴ Dr Josip Mirnić: Političke i taktičke koncepcije rukovodstva NOR-a u Vojvodini, ZBORNIK REFERATA — OSLOBODILAČKA BORBA NARODA JUGOSLAVIJE KAO OPŠTENARODNI RAT I SOCIJALISTIČKA REVOLUCIJA — 1 Beograd, 1977., 167.
- ⁵ Svetozar Vukmanović Tempo: Revolucija koja teče I. Beograd, 1971., 180—182. old.
- ⁶ Dosadašnji rad, stečena iskustva i naši zadaci. ISTINA 1 (Bácskai kiadás), 1942. augusztus, 1—2. szám.
- ⁷ Dj. Momčilović: idézett mű, 67. old.
- ⁸ Svetozar Marković Toza: Izabrani spisi. Novi Sad, 1974., 335. old.
- ⁹ Elesett Milan Simin és Német Antal, Živko Radovanović az első bácskai partizán, akit halálra ítélték és felakasztottak 1941. augusztus 2-án. A negyedik diverzánsnak, Stevan Nikoletićnek sikerült áttörni a kordont. — Mila Čobanski, Zvonimir Golubović, Živan Kumanov: Novi Sad u ratu i revoluciji. Novi Sad, 1977., 461—492. old.
- ¹⁰ Dr Lajčo Klajn: Heroji i u smrti, DNEVNIK, 1979. XI. 18. A magyarok részvételéről a felkelésben, lásd: Petkovics Kálmán: Áprilistól novemberig. Subotica, 1973; Brindza Károly: Mondd el helyettem, elvtárs. Újvidék, 1971; Dobó János: Senčanski komunisti — Zentai kommunisták. 1919—1944; Senta 1969; Tripolszky Géza: Zentától Hangonyig. Zenta, 1970; Székely Ilona: Halálra ítéelve. Zenta, 1971; Katona Pál: Meggyőződésből tettem. Zenta, 1972; Djula Lukač: Žuta kuća, Beograd, 1951; Vladislav Rotbart: Ne feledd el régi barátod. Újvidék, 1979; Urbán János: Tűzsziget. Újvidék, 1979.
- ¹¹ Dr J. Mirnić: idézett mű, 170—171. old.
- ¹² Živan Kumanov: Severna Bačka pod zastavom revolucije. DNEVNIK, 1979. IX. 7—23.
- ¹³ A szlovákok részvételéről a felkelésben 1941-ben; lásd: Spomenky na účasť Slovákov u NOB. Novi Sad, 1969; Djordje Vasič: Hronika o oslobo-

- dilačkom ratu u Južnoj Bačkoj. Novi Sad, 1969; Petar Vukelić: Slovaci Stare Pazove u narodnooslobodilačkom pokretu 1941—1942. u sećanjima učesnika narodnooslobodilačke borbe. Beograd, 1975. VII. kötet.
- ¹⁴ Vlado Kostelnik: Rusini—ukrajinci Jugoslavije u NOR-u. Idézett mű, 1941—42., 9. kötet.
- ¹⁵ Dr Mirnič: idézett mű, 170—171. old.
- ¹⁶ Ugyanitt — Hasonló véres és tömeges megtorló akciókra került sor ezekben a hónapokban Bánátban is. 1941 júliusától októberéig 7 nyilvános kivégzésen 148 felkelőt és hazafit öltek meg a különböző táborokban pedig kb. 5750 ellenállót kínoztak, míg ugyanez év októberében a cigányok és a zsidók tömeges likvidálására került sor.
- ¹⁷ Vladislav Rotbart: Ne zaboravi druga svog. Novi Sad, 1975.
- ¹⁸ Ćurčin I. Milorad Filip: Putevima slobode u ravnici. Žabalj, 1974.
- ¹⁹ Ćurčin: Komesar Braša. DNEVNIK, 1979. I. 15.
- ²⁰ Šandor Veg: Srbija u ratu i revoluciji — Vojvodina. Beograd, 1976., 501. old.
- ²¹ Sreta Savić Kolja: NOR i revolucija u Vojvodini. MISAO, 1981. I. 25.
- ²² Jovan Veselinov Žarko: Konstituisanje Vojvodine u borbi. Dalekosežni zaključci iz Pećinaca. DNEVNIK, 1978. VI. 20.
- ²³ J. Veselinov Žarko: Okružno partijsko savetovanje. UDARNIK, I. szám, 1941. december.
- ²⁴ Radosav M. Belovuković: Komandant Nebojša. DNEVNIK, 1976. VII. 23.
- ²⁵ Stevan Vasiljević: Komandant braća Jerković. DNEVNIK, 1979. VII. 17.
- ²⁶ A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933—1944., Budapest, 1968. 430; 471. és 492. számú dokumentumok.
- ²⁷ Ugyanott
- ²⁸ Sreta Savić Kolja: idézett mű.